

СМЕРТЕЛЬНА ГРА У ДРАМІ В. ВИННИЧЕНКА "ПРОРОК": БОРОТЬБА ЗА ПЕРШІСТЬ

У статті досліджуються особливості характерів сильних особистостей драми В. Винниченка "Пророк" у боротьбі за визнання і першість, послідовність у досягненні мети на шляху до ролі рятівника людства, здатність бути щасливим через безкомпромісне дотримання власних принципів та готовність до самопожертви як способу ототожнення з вищою силою творця.

Драма В. Винниченка "Пророк" була написана в 1929 році й мала назву "Месія". Традиційно вона співвідноситься з його захопленням буддизмом і висвітлює авторський погляд на "множинність" істин та відсутність абсолютних учень. Буддистські ідеї, спроектовані на християнське вчення, оголюють примхи людського характеру. Одвічні проблеми – облаштування повноцінного життя, безбідне існування, істинність моральних принципів, здатність зробити щасливим людство, боротьба за визнання і першість – досягають свого апогею в конфлікті непересічних особистостей.

Винниченко приходиться до думки, що в "...концепцію буддійської нірвани закладено не безпорадну впокореність, а прагнення до самоорганізації" [1: 19]. Людина, здатна до самовдосконалення, набуває рис творця; той, хто зраджує власні погляди, руйнує внутрішню гармонію і не здатен повести за собою людей.

Багатогранність конфліктів драми досліджували Л. Мороз, Л. Залеська-Онишкевич, Л. Танюк, Г. Сиваченко, М. Кудрявцев, Я. Поліщук та ін., зосереджуючи увагу на морально-етичних аспектах твору.

Традиційним у творчості В.Винниченка є бажання героя прислужитися суспільству, побудувати життя за власними переконаннями, дотримання яких здатне забезпечити щастя людства. На таку роль у драмі претендують Амар (східний пророк), мільйонерка Кет та її управитель Річард Райт. Кожен з них бере участь у боротьбі за першість, за можливість називатися Месією і відповідно до цієї ролі – бути готовим на жертву заради щастя людей. Питання добра і зла, правди і брехні знову перетинаються у драмі: добро, що призводить до вседозволеності і безхарактерності, не може бути визнаним сильною особистістю, а тому тлумачиться як зло. Натомість людська жертва (смерть пророка Амара), покликана для визволення і спасіння, є ґрунтом для розгортання нових переконань на тлі попередніх.

Драма "Пророк" закінчується захопленими вигуками на честь нового вчення – амар'янства, – принесеного сучасним Месією Амаром. Саме воно повинно утвердитися після смерті Амара і змінити світ. Смерть, що стала ілюзією вознесіння нового пророка, покликана була порятувати Учителя від неслави, яку спричинила втрата божественної сили, та возвеличити його. Але чи переможцем і Богом "возноситься" Амар, якщо добровільна жертва, ціна якій життя, робить всесильними його "розпинателів", даруючи їм не тільки апостольський титул, а й право бути творцями нового вчення?

У "Щоденнику" (від 21.01.1929р.) письменник зазначає: "Каяття – це відчуте або усвідомлене порушення гармонії сил. Каючись, ми зводимо в собі їх до рівноваги або в нашій свідомості, або й у явищах, що стоять поза ними" [2: 190]. Всупереч біблійному каяттю-очищенню, у Винниченка такі почуття – свідчення дисгармонії, порушення внутрішньої сили, рівноцінної Богові. Каяття, що охоплює героїв драми, руйнує первинне уявлення про них, а отже, піддає сумніву висловлені ними теорії про справжність і несправжність, правду й брехню, святість і гріх, егоїзм, жорстокість і самопожертву.

Письменник "...розмірковував над тим, як виникають релігії й чи владна людина – хай і найбагатша й водночас найталановитіша, отже, й дуже самовпевнена, "в і л ь н а" – взяти на себе таку місію: с т в о р и т и р е л і г і ю (розрядка Л. Мороз. – Т.П.), тобто прагнути дорівнятись Богові. І якою логікою може в цій ситуації керуватися людина, які засоби здатна використовувати" [3: 128]. Можливість поєднання й узгодження "світів чи особистостей" [3: 129] хвилює Винниченка, але, "множинність істини чи багатолічність її, як правило, не приводить ні до чого доброго, принаймні в повсякденному житті, – в людській практиці вона все одно, з залізною закономірністю обертається досить-таки тривіальним протиставленням правди й брехні" [3: 129-130].

Один із учнів Учителя зрозумів, що "...всяку правду можна зробити брехнею і брехню правдою" [4: 269]. Усе залежить тільки від внутрішнього покликання і сили втілити свої переконання в життя. Істинність Амара на початку драми підтверджує не тільки шалений успіх серед населення та здатність зцілювати тіла і душі. Іще не бачивши пророка, своє визнання пропонує йому Кет: "А він дуже брудний, цей пророк? Волосатий, правда?" [4: 232]. Така зовнішність асоціюється у Кет із природністю, отже, зі справжністю, наближеністю до прадавньої істини. Одна з особливостей вдачі Амара, що поставила межу між людським і божественним, – його незвичайна стриманість і відсутність гніву: "Ви ж знаєте, що він ніколи ні на кого не гнівається. Ніхто ні разу не бачив у нього прояву гніву. Ні в яких випадках", – цілком позитивно характеризує його хазяїн готелю [4: 233]. Випробування гнівом стає для Амара перевіркою на звичайну людськість, де гнів викликаний любов'ю до жінки. Амар, який здатен на все заради любові до людей, відчув на собі згубний вплив земного кохання, причому його вина полягає у відступництві від свого високого призначення. "На думку Винниченка, духовність здатна вплинути і на фізичне життя людини. Виходячи з інтересів власного

самопочуття, людина не повинна допускати у своє внутрішнє життя емоції, що руйнують її психіку" [5: 132]. У драмі "Пророк" такою неприйнятною емоцією є гнів.

Гнів, виявлений Амаром, руйнує його божественну сутність, наближуючи до руйнівного людського начала, ототожнюючи із приземленістю, – "...здається, саме у "Пророкові" він (Винниченко) нарешті з'ясував для себе, що моральне відродження і спасіння людства має відбуватися ще за земного життя" [5: 133].

У "Пророкові" Винниченко залишається відданий ідеї "чесності з собою", більше того, він довів, що порушення цього закону веде до покарання як духовного, так і фізичного. Справді, доля Амара і його вибір можуть мати подвійне трактування: пророк став заручником власного уявлення про любов: "Хто ж не здатний до любови, той не здатний до радості й щастя" [4: 239]. Але саме любов до земної жінки породжує гнів і ненависть і свідчить про зраду поглядів, а отже, самого себе, ставить під сумнів могутність Амара.

У цій драмі Винниченко повертається до "проблеми сильного, вольового героя на зразок Заратустри" [6: 153]. І незважаючи на переосмислення цієї проблеми протягом життя, "суть конфлікту залишилася такою ж самою: конфлікт героя і оточення переносився у сферу внутрішнього життя персонажа, його непоборної амбівалентності" [6: 154]. На думку Я. Поліщука, "...колізією Амара є його еволюція до самозаперечення і самозречення (курсив Ярослава Поліщука – Т.П.) [6: 154]. Таке самозречення стає для Амара обов'язковим на шляху до розуміння власного існування, і відповідна поведінка радше необхідність, вимушеність, яка продиктована бажанням відродити втрачену силу творця, – самозречення стає самоствердженням.

Точкою ототожнення себе зі світовим благодійником у творах Винниченка є уявлення *обраного* про щастя людства і власну роль у його досягненні. Останні слова, які Амар виголошує "голосом, повним екстазу й любові" повторять авторське прагнення: "...любіте одне одного! Не жалійте на любов до людей ні майна свого, ні здоров'я, ні чести й імени свого, брати мої, не жалійте самого життя свого. Навіть правди не жалійте для щастя людства, брати мої!" [4: 285]. Смерть нового Месії так само свідчить про жертву заради щастя людства, але Амар поступається тим, хто виявився більш відданий переконанням на шляху до власної правди. Пророк відчуває, що втратив силу через зраду власних поглядів, отже, важливими є дії, завдяки яким мета досягається; натомість те, що перешкоджає здійснити задумане, вважається негідним, хибним, суперечить принципу "чесності з собою". Каєття Амара підкреслює його неспроможність бути вірним собі, тому створення "нової правди" – амар'янства – після його смерті стає справою рук Райта і Кет.

Право бути володарем світу і творцем нового вчення Райт виборює послідовністю у досягненні мети. Попри власну безкомпромісність, твердість характеру, він, на відміну від Амара, виявляється "чесним із собою", застосовує всі можливі засоби для реалізації задумів, усуває на шляху тих, хто може стати на заваді, навіть якщо для цього потрібна людська жертва. Річард Райт вважає вчення Амара несправедливим, бо, даруючи любов одним, той неминуче виявляє ворожнечу до інших [4: 268]. Він має власний погляд на вчинки Амара: "Нижчі класи загубили громадську дисципліну, повагу до закону, охоту до праці, а вищі – певність, справедливість і милосердя. Скрізь панує ворожнеча і зло. Ні, Амаре, не я бідний, а ти. Не Бог ти і навіть не післанець Бога, а бідна, засліплена собою людина, що робить велике зло людям. Л ю д и н а (розрядка Володимира Винниченка. – Т.П.) ти, Амаре! [4: 268]. На думку Райта, усі нещастя пов'язані з недосконалістю людини, тому *людина* Амар, помилки якого свідчать про його недосконалість, не може подарувати щастя іншим. Натомість сама Кет на початку п'єси характеризує Райта як зразок досконалості: "...ви все знаєте, і вас нічим здивувати не можна. І ні розсердити, й не обурити. Чистий пророк. Ви, Річарде, знаєте, безумно бездоганний. Навіть фізично... Ви – бездоганний директор, геніальний управитель, знаменитий інженер, славетний винахідник, заступник Едісона на землі й найкоректніший, найпоштивіший жених на всьому світі... Ах, Річарде, чому ви ніколи не зробите дурниці?" [4: 234-235].

Як не парадоксально, але з такою досконалістю поєднується безкомпромісність Кет, яка не розуміє "опору комашок і кузок" [4: 229]. У пориві відчаю і гніву Мустафа називає її дияволом. Свою силу, хай і диявольську, Кет витримує до кінця. Шлюбна угода, укладена між Райтом і Кет (Райт: "...що Амар – не Бог і не післанець Бога, а проста людина, це я берусь довести... як докажу, ви майна мені не давайте, але зараз же шлюб, без одкладання ні на один день"[4: 247]) стає дуєтом диявола і пророка. Шлюб як заклад повинен підкреслити впевненість Річарда Райта у істинності його переконань і з'єднати сили, що здатні змінити світ.

Момент істини не настане навіть після смерті Амара, бо не тільки поставити під сумнів його існування, а й справжність кожного, хто візьме на себе роль Месії. Істинним виявляється той, хто не схибив і виявив твердість у своїх переконаннях.

Амар закликає не шкодувати нічого заради щастя людства, навіть правди, тому дозволяє собі поступитися, бачачи, як усе його вчення набуває "людських" рис, перетворюючись, за висловом свого учня Рами, на ремесло. Учні, що каються, Амар, що втратив силу, набувши людських рис, віддана християнка Ведд, що в хвилини "вознесіння" пророка (тепер уже Лжепророка) повірила в нього, програють поруч із твердими, здавалось би, навіть жорстокими, егоїстичними Кет і Райтом тільки тому, що відступилися від власних поглядів, не були чесними з собою. "...Винниченко доводить ще раз, що не сама дія є моральною або ні, а життєві обставини" [7: 23], – стверджує Д. Гусар-Струк. Кет і Райт усе ж керуються бажанням ошчасливити людство, а тому готові на брехню і навіть на людські жертви заради загального порятунку, вони сильні і вільні у власному виборі.

Прикметно, що незмінним у своїх переконаннях є учень Амара – Рама. Його не торкнулися зваби розкішного, комфортного "людського" життя. Він визнає несправжність вчення Амара, бо те стало ремеслом,

а не творінням, але не вбачає в тому своєї вини. Він є втіленням колишнього Амара, того, хто ще здатен творити дива (невипадково ім'я "Рама" у зворотному напрямку повторює ім'я Учителя). Тепер на шляху до щастя людства стоять Рама і Кет із Райтом, "множинність і багатолікість істини" має можливість набути нових рис і приводів для суперечок, але боротьбу за першість виграє той, хто дотримуватиметься одного з правил "конкордистської" моралі: "Будь послідовним до кінця" [8: 159].

Незаперечним є факт, що письменник стоїть на боці природного, не зруйнованого цивілізацією суспільства, узгодженого в усіх своїх бажаннях, думках, діях, у прагненні "бути погодженим у слові і ділі" [8: 159]. Тільки така людина очікує на визнання, є чесною і гармонійною, духовною, претендує на лідерство. У драмі "Пророк" В. Винниченко черговий раз простежив намагання сильної особистості здійснити спробу знайти рецепт щастя, а разом з тим проголосити себе рятівником людства, новим Месією, який для досягнення власної правди не зупиняється ні перед чим, що й віддзеркалювало бажання автора створити модель "нової моралі, яка б замінила стару – лицемірну й анахронічну" [9: 150]. Послідовність у досягненні мети свідчить про внутрішню гармонію, відповідність між переконаннями і вчинками, навіть якщо вони суперечать загальноприйнятій моралі; натомість каяття сигналізує про порушення рівноваги і недосконалість особистості, а отже, її поразку у боротьбі за першість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сиваченко Г. Винниченків "конкордизм" у буддистському та психоаналітичному дискурсах // Слово і час. – 2000. – № 8. – С.17-26.
2. Гальченко С., Шудря М. "Нелегко відірвати себе від України..."// Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії. – Нью-Йорк, 2005.– С.182–193.
3. Мороз Л. "Сто рівноцінних правд": Парадокси драматургії В. Винниченка. – К., 1994. – 208 с.
4. Винниченко В. Пророк / Українське слово. Кн. 1. – К.:Аконіт, 2003. – С.228-285.
5. Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріанський "метароман" Володимира Винниченка: текст і контекст. – К.: Альтернативи. – 2003. – 280 с.
6. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002.– 392 с.
7. Гусар-Струк Д. Що таке "гріх"? // Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії. – Нью-Йорк, 2005. – С.17-25.
8. Лащик Є. Винниченкова філософія щастя // Сучасність. – 1995. – №7-8. – С. 153-164.
9. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість В. Винниченка 1900-1920 рр. у європейському контексті. – Кіровоград, 1998. – 272 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.10. 2006р.

Павлінчук Т.И. Смертельная игра в драме В. Винниченко "Пророк": борьба за первенство.

В статье исследуются особенности характеров сильных личностей драмы В. Винниченко "Пророк" в борьбе за признание и первенство, последовательность в достижении мечты на пути к роли спасителя человечества, способность быть счастливым в бескомпромисном следовании собственных принципов и готовности к самопожертвованию как способу отождествления с высшей силой творца.

Pavlinchuk T.I. Mortal Game in the Drama of V. Vynnychenko "Prophet": the Fight to Be the First.

The article deals with the strong personalities particular features of characters in V. Vynnychenko's drama "Prophet" in their fight for receiving recognition and being the first, their consistency in achieving the aim on their way to the role of the mankind rescue, their ability to be happy in keeping their own principles, and their readiness to self-sacrifice as the way of their identifying with the superior power of the creator.